

Dù yêu, vẫn cách chức

--- Nguyễn Đắc Xuân ---

Phan Huy Thúc (1778-1844) làm tới chức Thượng thư bộ Lễ, được vua Minh Mạng rất tin dùng. Vậy mà một lần, vua Minh Mạng đã cách chức Phan Huy Thúc chỉ vì một lỗi nhỏ để đề cao kỷ cương phép nước, trách nhiệm của quan lại.

Ngày xưa, vua Minh Mạng (trị vì từ 1820 đến 1840) thường lấy bốn chữ Chính Đại Quang Minh làm tôn chỉ cho việc vận hành bộ máy nhà nước dưới thời ông. Người phụ tá giúp cho nhà vua đặt ra những điển lễ đúng đắn, có giá trị lâu dài là nhà nho Phan Huy Thúc (1778-1844).

Ông Thúc là con của Tiến sĩ Phan Huy Ích, anh ruột của nhà bác học Phan Huy Chú và là thân sinh của Phan Huy Vịnh. Tuổi thanh niên, ông Thúc sống ẩn dật ở Thụy Khuê, dạy học trò cho qua ngày để có nhiều thời gian đọc sách. Biết Thúc là người có tài nên các vua đầu tiên của nhà Nguyễn đã vời ông ra giúp nước.

Lúc đầu, ông Thúc được cử vào Hàn Lâm Viện (1813), rồi làm Phó đoàn đi sứ Trung Quốc (1817). Đi sứ về, ông được giao chức Thiêm sai bộ Lễ rồi lần hồi lên đến chức Thượng thư bộ Lễ. Phan Huy Thúc là một trong những trí thức Bắc Hà được vua Minh Mạng tin dùng nhất. Ngoài công việc của bộ Lễ, nhiều lần Phan Huy Thúc còn được vua Minh Mạng giao kiêm nhiệm phụ trách luôn Hàn lâm Viện, Khâm Thiên Giám (cơ quan xem thiên văn, làm lịch, coi ngày tốt xấu), Thái Thường tự (lo việc lễ nghi trong tôn miếu), Quang Lộc tự (xem cổ bản, đồ cúng, thức ăn của vua), đặc biệt là được giao làm Tổng tài biên soạn bộ Thục Lục (1834).

Phan Huy Thúc đã giúp cho triều Nguyễn thời Minh Mạng chỉnh lý, biên soạn nhiều công trình về thiên văn, lịch pháp, giáo dục, âm nhạc, lịch sử, điển lễ có ảnh hưởng đến ngày nay. Vua Minh Mạng đã từng ban dụ khen Phan Huy Thúc "Quốc gia điển lễ phi Phan Huy Thúc bất khả" (Điển lễ quốc gia nếu không có Phan Huy Thúc thì không thể được).

Để trị nước tốt, cần việc gì vua Minh Mạng cũng hỏi Phan Huy Thúc. Thế mà khi cấp dưới của Phan Huy Thúc thiếu trách nhiệm, vua Minh Mạng vẫn xử lý rất nghiêm khắc đối với Phan. Sách Đại Nam thực lục, tập 18, có ghi lại ý kiến của vua Minh Mạng xử lý kỷ luật đối với Phan Huy Thúc như sau:

"Phan Huy Thúc chịu ơn dày nặng, làm đến Thượng khanh, đáng phải ngày đêm kính cẩn, giữ hết chức phận, thế mà đồ thờ nhà tôn miếu bị bọn thủ hạ đánh tráo, Huy Thúc dường như không nghe biết gì. Ta đã giao xuống để nghị tội rồi. Nay hoàng tử và đình thần chia đến các nơi kiểm tra, thấy còn lạo thảo sơ suất khá nhiều, thậm chí đồ thờ giao cho bọn thủ hạ đến sáu bảy năm nay, không có sổ sách gì làm bằng cớ. Như vậy tỏ ra việc gì cũng không quan tâm! Điển lễ là việc long trọng, không ví như việc sai lầm tầm thường khác được. Vậy phải cất chức ngay và đợi xét" (Đại Nam thực lục chính biên).

Đình thần đã xét và cách hết chức tước của Phan Huy Thúc, bắt ông phải ở lại làm một nhân viên thường tại bộ Lễ. Theo quy định của triều Nguyễn, việc giữ "đồ thờ nhà tôn miếu" là trách nhiệm của Thái Thường Tự chứ không phải của bộ Lễ. Nhưng Thượng thư bộ Lễ Phan Huy Thúc bị quy trách nhiệm bởi vì ông Phan đã được vua Minh Mạng tin dùng, bắt kiêm luôn chức Thái Thường Tự. Cái lỗi của chức kiêm (nhỏ) đã làm hại đến cái chức chính (lớn). Phan Huy Thúc là người làm ra điển lễ cho triều Nguyễn và, oái oăm thay, ông đã bị chính cái điển lễ ấy xử mình.

Vua Minh Mạng biết phạt Phan Huy Thúc như thế là quá nặng, vì một ông thượng thư lo việc giáo dục, ngoại giao, tế lễ cho cả một quốc gia làm sao có điều kiện để có thể biết được cụ thể đồ thờ ở tôn miếu như thế nào. Thế nhưng nhà vua phải quy trách nhiệm và phạt Phan Huy Thúc để làm gương trong việc thi hành kỷ cương phép nước. Bởi thế, chỉ một thời gian sau, Phan Huy Thúc được vua Minh Mạng cho phục hồi lại tất cả những chức tước đã bị cách.

Việc ấy đề cao trách nhiệm của mỗi thành viên trong bộ máy nhà nước: người có công thì dù nhỏ vẫn được thưởng, còn sai phạm hay thiếu trách nhiệm thì dù giữ chức thượng khanh cũng bị phạt ngay. Tất cả những thưởng phạt ấy đều phải ghi vào hành trạng của mỗi người.

Sau khi chết, Phan Huy Thực được triều đình thờ ở đền Hiền Lương - nơi thờ phụng những người tài giỏi, đã có công lớn với nhà Nguyễn. Thế nhưng khi viết về tiểu truyện của Phan Huy Thực, các sử thần triều Nguyễn - tác giả sách Đại Nam Liệt truyện (nhị tập) - vẫn ghi: "Năm (Minh Mạng) thứ 18, vì phát ra việc án làm đồ thờ bằng vàng giả, phải tội mất chức". (Đại Nam liệt truyện).

Chuyện quan lại triều Nguyễn thiếu trách nhiệm bị cách chức, bị phạt bổng, bị tù đầy hoặc bị xử tử được ghi chép rất nhiều trong các bộ sử chính của triều này. Trường hợp Phan Huy Thực bị cách hết chức tước được nêu trên chỉ là một trường hợp điển hình mà thôi.